

‘Wij moeten gaan denken zoals de Habsburgers dat deden.’

Caroline de Gruyter is Europa-correspondent van *NRC Handelsblad*. In haar boek *Beter wordt het niet* richt ze de schijnwerper op het Habsburgse Rijk tussen 1740 en 1918. **Ivo van de Wijdeven** sprak met haar over Maria Theresia, Frans Jozef en hun lessen voor de Europese Unie.

De huidige standplaats van Caroline de Gruyter is Oslo, maar het idee voor haar boek over het Habsburgse Rijk is geboren op haar vorige stek, Wenen, waar ze in 2013 correspondent werd. ‘De historische sensatie is daar heel erg voelbaar. Alle steden waar ik heb gewoond, hebben een eigen verhaal. Dat van Jeruzalem bijvoorbeeld is politiek en religieus wat meer omstreden, dus dat kende ik voor ik er kwam al wat beter. Maar eerlijk gezegd wist ik van Wenen helemaal niets. Ik heb op school nooit iets gehad over het Habsburgse Rijk. Onze geschiedenisles legde het accent op de transatlantische relaties door de eeuwen heen. Heel veel Amerika, Engeland en Duitsland. Dus ik heb mijn kennis van de grond af moeten opbouwen. Wat was dat Habsburgse Rijk eigenlijk voor rijk?’

Schnitzels na de opera

‘Toen ik in Wenen een appartement huurde, bleken in het volgende straatje directe nazaten van de keizerlijke familie te wonen. Een van de burens is de kleinzoon van de in 1914 in Sarajevo vermoorde aartshertog Frans Ferdinand. Het Habsburgse Rijk is in Wenen echt overal.

Niet alleen de gebouwen en de architectuur herinneren aan de keizer, maar ook de gewoonten. Bijvoorbeeld als je naar de Staatsoper gaat. Keizer Frans Jozef, die regeerde van 1848 tot zijn dood in 1916, wilde altijd een beetje vroeg naar bed, dus om tien uur moest de opera klaar zijn. Dat is dus nu nog zo. Alle restaurants in de buurt waar je daarna een schnitzel gaat eten – want ook die gewoonte is destijds begonnen – weten dat, dus als je reserveert voor ‘na de opera’, dan hoef je geen tijd te noemen. Al die dingen gaan terug naar die tijd. Je kunt er niet omheen.

Je kan bijna geen Oostenrijker of Midden-Europeaan spreken die niet op een of andere manier een connectie heeft met het Habsburgse Rijk. De ondergang aan het einde van de Eerste Wereldoor-

log is echt een ijkpunt. Het zit gewoon nog in het hoofd, ook van de jonge generatie nu.’

Men denkt met weemoed terug, ook nu nog. ‘Zelfs in Polen heb ik mensen over hun nostalgische gevoelens gehoord. De grootste toeristische attractie van Oostenrijk is het paleis Schönbrunn. Het stikt er niet alleen van de Chinezen, maar zeker ook van de Oostenrijkers. Het appelleert aan iets. Je kunt er bijvoorbeeld naar Sisi’s gymnastieksaaltje met een houten bok en klimrekken. De keizerin was hartstikke anorectisch en wilde altijd maar zo dun mogelijk zijn. Er komen drommen mensen, het voorziet kennelijk in een behoefte.

De impuls voor dit boek is geweest dat iedereen ineens weer *De wereld van gisteren* van Stefan Zweig en *De Radetzkymars* van Joseph Roth ging lezen. De vraag die heel veel mensen hebben – met name door het in Europa opspelende populisme – is: gaat er met die Europese Unie hetzelfde gebeuren als met het Habsburgse Rijk destijds? Want het verhaal is altijd dat dat rijk ten onder ging aan nationalisme en ons dat dus ook kan overkomen.

Toen ik weer eens in Wenen gebeld werd door iemand die er meer over wilde weten, dacht ik: misschien moet ik dat zelf echt eens goed gaan uitzoeken, want waar liggen eigenlijk die overeenkomsten?’

Altijd de grootste bek

De Gruyter sprak met nazaat Eduard Habsburg, de levendige Hongaarse ambassadeur bij het Vaticaan, en hij draaide het om: ‘Het enige verschil tussen het Habsburgse

**Frans Jozef wilde
altijd een beetje
vroeg naar bed, dus
om tien uur moest de
opera klaar zijn**

De keizer in jachtkostuum,
Ischl, ca. 1900
(Wikimedia Commons).

**Maria Theresia heeft
het Habsburgse
Rijk omgevormd tot
moderne staat**

Portret van de keizerin uit 1828,
(Wikimedia Commons).

**De laatste keizer kon alleen nog het leger
betalen, de rest van het overheidspersoneel
kwam op straat te staan**

Keizer Karel II bij de troepen het front, 2 januari 1917 (Wikimedia Commons).

Rijk en de Europese Unie is dat er geen keizer is.' De Gruyter vult aan: 'Daarnaast was het rijk een staat en de EU is dat niet. Het had ook een duidelijke buitenlandpolitiek en een leger. Dat hebben wij ook niet.

Voor de rest zijn er vooral overeenkomsten. Het Habsburgse Rijk was een rechtsstaat met verschillende volkeren die allemaal een andere taal spraken en een eigen culturele achtergrond hadden. De Habsburgers gaven hun een dak boven het hoofd, waarbij ze zorgden dat de groten elkaar niet aanvielen en de kleintjes niet onder de voet gelopen werden. Dat is nu in de EU ook zo.

We denken bij het Habsburgse Rijk vaak aan iets statisch: de keizer hield al die volkeren onder de duim en die mochten niks. Maar als je je erin verdiept, dan zie je dat het rijk voortdurend veranderde. Er was altijd gesedemieter. De Hongaren kregen geld en uiteindelijk een grote mate van autonomie, kortom ontzettend veel 'goodies' uit Wenen, maar ze hadden altijd de grootste bek, een beetje zoals de Britten in de EU en de Hongaren nu ook weer, steeds het onderste uit de kan willen en wantrouwend tegenover wat de keizer in Wenen doet.

Vroeger was het verhaal dat al die arme volkeren in het Habsburgse Rijk zich na de Eerste Wereldoorlog eindelijk onder de duim van die vreselijke keizer, overleden in 1916, vandaan worstelden. Langzamerhand wordt dat beeld rechtgezet. Frans Jozef was echt geen revolutionair, maar het is fascinerend om te zien hoe hij vanaf de revolutie in 1848 al had begrepen dat hij moest blijven soebatten en in gesprek moest blijven met iedereen als hij dat dak boven hun hoofd intact wilde houden en zo de machtspositie van zijn dynastie wilde bestendigen.'

Het beleid van Maria Theresia

Het is aan keizerin Maria Theresia te danken dat Frans Jozef bijna zeventig jaar op de troon kon zitten. 'Tot haar aantreden in 1740 was het rijk los zand geweest, en zij dacht: ik kan dat niet bij elkaar houden als de verschillen tussen arm en rijk, geletterd en ongeletterd, zo groot blijven als ze nu zijn. Maria Theresia heeft het Habsburgse Rijk omgevormd tot een moderne staat. Overal kwamen procedures en commissies voor. Alles moest worden bewaard en gedocumenteerd. En er kwam verplicht onderwijs voor iedereen met allerlei opleidingsinstituten die tot op de dag van vandaag bestaan. Andere natiestaten in Europa zijn dat later ook gaan doen, maar allemaal later dan zij.'

Het beleid van Maria Theresia bleek een gouden greep. 'Nationalisten waren er eigenlijk altijd al in het Habsburgse Rijk. Hun strijd draaide om meer rechten voor taalgroepen: eigen onderwijs, eigen culturele symbolen, literaire figuren en zo. Maar de meeste nationalisten wilden absoluut niet uit het Habsburgse Rijk. Ze hadden allemaal het idee: de deal die we nu hebben is een stuk beter dan wat er overblijft als de boel zou imploderen.'

Dit veranderde tijdens de Eerste Wereldoorlog. 'Omdat er toen nergens geld meer voor was. Er stonden heel veel mensen op de loonlijst van het keizerrijk, van onderwijzers tot straatvegers. Zij verloren hun baan en inkomen want het geld ging naar het front. Wie weet of het Habsburgse Rijk anders nog had bestaan.

Als mensen zich niet opeens in de steek gelaten hadden gevoeld door vadersstaat, dan was er waarschijnlijk wel veel meer goodwill geweest om dat rijk bijeen te houden.'

Zorgen dat er geen oorlog kwam

De Europese Unie kan volgens De Gruyter een aantal lessen leren van het Habsburgse Rijk, want beide zijn een 'tussenmacht', omringd door rivaliserende staten. 'Iedereen liep óók aan het Habsburgse Rijk te duwen en te trekken.'

Bij deze geopolitieke situatie hoort machtspolitiek, zegt De Gruyter. 'Wij moeten gaan denken zoals de Habsburgers dat deden. Zij hadden twee strategieën. De ene was er zeker van zijn dat je altijd een paar sterke grote burens hebt die aan jouw kant staan. De andere was daarnaast zorgen voor bufferstaten om je heen, ook al waren dat maar hele kleintjes. Dit ging niet om de bondgenoten die je met grote legers te hulp komen, maar om landen die de eerste klappen op een afstandje kunnen opvangen.

De Habsburgers werden gedwongen tot het bedrijven van diplomatie om alsmat te voorkomen dat er oorlog zou uitbreken. Maria Theresia ging hier ver in. Marie-Antoinette, de vrouw van de Franse koning Lodewijk XVI, was haar dochter. Die heeft ze aan de Fransen gegeven om te zorgen dat er geen oorlog kwam op die flank.' Gelukkig maakte Maria Theresia niet meer mee hoe haar dochter in 1793 onder de guillotine belandde.

Het Hofmobiliendepot

Een van De Gruyters favoriete plekken in Wenen is een goed bewaard geheim: het Hofmobiliendepot aan de Andreasgasse. 'Frans Jozef gaf geld uit als water, dus hij werd kort gehouden door zijn minister van Financiën. Men bezuinigde op de meubels.

In Habsburgse paleizen, kastelen en buitenhuizen stond alleen het broodnodige en soms nog minder. Als de keizer werd eens met zijn hofhouding op reis ging, werd tevoren geïnventariseerd hoeveel recepties en diners hij gaf en werd er een lijstje gemaakt van het aantal bijzettafeltjes, voetenbankjes en kapstokken dat er moest komen. Dat werd allemaal vanuit een centraal depot in Wenen in de keizerlijke trein van hot naar her gesleept.

Het Hofmobiliendepot is nu een museum. Daar zie je dus al die voetenbankjes en ik weet niet wat hoog opgetast. Als je daar in je eentje loopt, krijg je – veel meer dan tussen duizenden toeristen in het opgesmukte Schönbrunn – echt een beetje een idee van hoe dat bureaucratische Habsburgse Rijk functioneerde. Alleen al het feit dat dat depot heeft bestaan en dat het nog bestaat.

Fascinerend!

Caroline de Gruyter, *Beter wordt het niet. Een reis door de Europese Unie en het Habsburgse Rijk*, De Geus, 2021

Ivo van de Wijdeven is historicus en politiek analist. Van hem verscheen onder andere *De rafelranden van Europa* (Spectrum 2016).